

Zwaarden én babyflesjes

'Romeinen langs de Rijn', zo heet de tentoonstelling die zodra het kan, opengaat in het Rijksmuseum van Oudheden RMO in Leiden. **Joost Vermeulen** sprak er alvast over met de nieuwe conservator, Jasper de Bruin.

Achter de simpele zin 'Romeinen langs de Rijn' schuilt een complex probleem, waardoor het museum het zichzelf met deze expositie niet bepaald gemakkelijk heeft gemaakt. Want wie waren die Romeinen die hier langs de Rijn zaten? En wat deden ze hier eigenlijk?

Het wordt in Leiden meteen duidelijk dat het merendeel van de 'Romeinen' hier helemaal geen Romeinen waren. De vele archeologische vondsten bewijzen het: de 'Romeinen' langs dit stukje Rijn kwamen uit de Balkan, Engeland, Spanje en zelfs uit Afrika. Slechts enkelen kwamen echt uit Italië, laat staan dat hier veel Romeinse staatsburgers voor langere tijd bivakkeerden. De militairen van buiten Italië – het overgrote deel van de 'Romeinen langs de Rijn' was direct of indirect bij het leger betrokken – konden die felbegeerde burgerstatus wel verwerven, maar pas na 25 jaar in het leger te hebben gediend.

Wat de 'Romeinen langs de Rijn' echter wel gemeen hadden, was dat ze allen een cultuur vertegenwoordigden die we nu gemakshalve Romeins noemen. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat ze zich omringden met 'Romeinse' waar, zoals het zogeheten *terra sigulata* aardewerk, olijfolie en de onvermijdelijke vissaus *garum*. En uit het feit dat de lingua franca het Latijn was; er zijn hier in de loop der jaren verassend veel teksten in die taal teruggevonden, variërend van ingekerfde namen op gebruiksvoorwerpen tot complete teksten op altaren. De militairen verbleven langs de Rijn in een omgeving die Romeins 'aanvoelde': naar Romeins model gebouwde kampementen en forten met in de meeste gevallen zelfs typisch Romeinse voorzieningen als zuilengalerijen en badhuizen.

Rondom deze kampementen, en soms erin, bevond zich een enorme aanhang van niet-militairen, mensen uit de lokale bevolking die diensten leverden aan het leger: timmerlieden, koks, kleermakers, leerbewerkers, muiliedrijvers, smeden enzovoort. Wellicht wat verwarrend is dat zij in het RMO allemaal tot 'de Romeinen' worden gerekend. Dit gebeurt omdat ook zij onderdeel waren van wat men kan kenschetsen als een 'provinciaals' Romeinse cultuur.

Route naar Engeland

Bijna alles wat in Leiden te zien is, werd in de loop van de afgelopen eeuw gevonden of opgegraven in het rivierenland tussen Lobith en Katwijk. 'Omdat de Romeinse militaire aanwezigheid langs dit deel van de Rijn al lang bekend was en van sommige forten en kampementen de locatie ook altijd min of meer bekend is geweest, zijn dat de plekken waar in de laatste honderd jaar de meeste vondsten gedaan zijn,' aldus conservator De Bruin.

Speelgoed (1ste-2de eeuw, Valkenburg ZH). Tekeningen © Kelvin Wilson.

'Helaas zijn veel van die opgravingen niet of slecht uitgewerkt en ligt heel veel materiaal nog steeds in depots en archieven te wachten op onderzoek. Deze tentoonstelling is een eerste poging om dat materiaal meer systematisch te onderzoeken. Zo willen we meer leren over hoe die militairen en hun aanhang hier leefden. Het is bijvoorbeeld nog steeds niet duidelijk hoe lang een bepaalde eenheid hier langs de Rijn zat.'

Dat vrijwel al het materiaal een militaire context heeft, wil volgens de Bruin overigens niet zeggen dat er langs de Rijn geen gewone 'lokale' bevolking leefde. Van een aantal stammen zijn de namen zelfs algemeen bekend: Cananefaten, Bataven, verderop de Friezen. 'Alleen, van die mensen en hun cultuur hebben we geen of maar betrekkelijk weinig archeologisch materiaal gevonden. Ik denk dat je het beste kunt zeggen dat er ook een lokale bevolking leefde langs de Rijn en dat die ook bij de forten zal hebben gewoond, maar dat ze daar niet zo goed te herkennen zijn omdat ze al snel werden opgenomen in de Romeinse lifestyle van het leger.'

Wat deden die Romeinen eigenlijk met zoveel militairen langs de Rijn, driehonderd jaar lang? Hoewel de vraag op de tentoonstelling maar zijdelings wordt aangestipt, is die wel interessant. Want ten noorden van dit deel van de Rijn bevonden zich na de Bataafse opstand van het jaar 69 nauwelijks nog grote groepen die een gevaar konden opleveren. Ja, er waren wat oproerige stammen in het noorden en noordwesten, maar 'die kleine groepen Friezen hadden ze in

geval van nood ook met veel minder militairen wel in toom kunnen houden,' zegt desgevraagd ook oudheidkundige Jona Lendering. Waar dienden die eenheden dan voor? Het leger was hier vermoedelijk zo prominent aanwezig om de belangrijke vaarroute richting Engeland te beschermen. Deze hypothese krijgt onder archeologen en oudheidkundigen in elk geval steeds meer aanhang.

Ook kinderen

De tentoonstelling in het RMO gaat niet zozeer over dat vraagstuk, maar, aldus De Bruin, vooral over de mensen. Je krijgt een indruk hoe de militairen in hun kamp leefden. De kameraadschap, de spelletjes die ze speelden, hoe hun forten er uitzagen. Blijkbaar was het merken van je (schaarse) bezit belangrijk. Op veel plekken zijn drinkbekers, maar ook borden gevonden met daarin de naam van de eigenaar gekrast. Vreemde goden werden er soms aanbeden, soldaten droegen Griekse namen of Keltische en sierden zich met voorwerpen afkomstig uit hun thuisland.

Het museum neemt de bezoekers ook mee in het familieleven, van de ambachtslieden en dienstverleners in de legertros maar ook dat van de soldatenfamilies. Want op veel plekken zijn er vondsten gedaan die laten zien dat er in de kampen en forten vrouwen woonden en vaak ook kinderen; behalve zwaarden, helmen en sandalen is ook kinderspeelgoed aangetroffen, vrouwensieraden en babyflesjes. Waren die vrouwen slaven, prostituees? Het waren, aldus de conser-

Van links naar rechts; versierde hanger van een paardentuig (2de-3de eeuw) en grafsteen voor de vrijgelatene Salvia Fledimella, opgericht door haar voormalige meester Sextus Salvius (1ste eeuw, beide Fort Vectio bij Bunnik). Germaanse mantelspeld (3de eeuw, Zwammerdam). Bronzen zwaardschede (1ste eeuw, grensfort Praetorium Agrippinae aan de Oude Rijn (Valkenburg ZH). Bronzen lepel om wijn in een beker te scheppen (1ste-3de eeuw, Valkenburg ZH). Bord met ingekrast de naam Senacionis (2de-3de eeuw, Bunnik). Alle foto's © Rijksmuseum van Oudheden.

vator, 'in veel gevallen vrijwel zeker vrouwen (echtgenotes) van de soldaten. Het is zeer interessant dat de Romeinse staat huwelijken van soldaten niet erkende, maar dat ze dus wel massaal gezinnen stichtten! De samenleving in de legerkampementen langs de Rijn blijkt een heuse smeltkroes van volkeren te zijn geweest, mensen met een diverse achtergrond die tamelijk harmonieus functioneerden in een mengcultuur die niettemin alleen als Romeins omschreven kan worden.

Joost Vermeulen is journalist

ROMEINEN LANGS DE RIJN

Vanaf heropening t/m 28 februari 2021

Rapenburg 28 Leiden, 071-5163 163, www.rmo.nl